

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Пріма Р.М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Анотація. У статті розкрито різні тенденції щодо висвітлення проблеми професійної мобільності як наукової дефініції з позицій системного підходу, що тісно пов'язано з низкою протиріч, ключовою із яких є суперечність між тенденціями швидкоплинного розвитку сучасного "суспільства" знань та готовністю молодих фахівців працювати в умовах ринку. Функціональний підхід до формування професійної мобільності як інтегрального утворення зумовлює необхідність комплексно-системного вивчення змістової сутності цього феномена.

Ключові слова: мобільність, соціальна мобільність, професійна мобільність, професійно-педагогічна мобільність, системний підхід.

Анотация. Пріма Р. Н. Профессиональная мобильность специалиста как научная проблема. В статье анализируются различные тенденции раскрытия проблемы профессиональной мобильности как научной дефиниции с позиций системного подхода тесно связанного с противоречиями ключевой из которых является противоречие между тенденциями стремительного развития современного "общества знаний" и готовностью молодых специалистов работать в рыночных условиях. Функциональный подход к формированию профессиональной мобильности как интегрального образования предопределяет необходимость комплексно-системного изучения содержательной сущности этого феномена.

Ключевые слова: мобильность, социальная мобильность, профессиональная мобильность, профессионально-педагогическая мобильность, системный подход

Annotation. Prima R. Professional mobility of specialist scientific problem. In the article the different tendencies of opening of problem of professional mobility are analysed as scientific definition from positions of approach of the systems, closely tied with contradictions, key from what is contradiction between swift progress of modern "society of knowledge's" trends and willingness of young specialists to work in the conditions of markets. The functional approach to forming professional mobility as integrated formation predetermines necessity of complex - systemic study of substantial nature of this phenomenon.

Keywords: mobility, social mobility, professional mobility, professionally-pedagogical mobility, approach of the systems.

Вступ.

Сучасні пріоритети розвитку освіти зумовлюють потребу у підготовці фахівців, здатних до творчої праці, професійного розвитку та вдосконалення освоєння та впровадження нових освітніх технологій. Тому підготовка педагогічних кадрів у нинішніх умовах має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості, розкриття усіх закладених у ній потенційних задатків, сил, здібностей, здатності до творчості, прийняття нестандартних та оперативних рішень. З огляду на це важливим є підготувати професійно мобільного педагога, що з огляду на інтеграцію вітчизняної освіти в загальнолюдське європейське співтовариство забезпечуватиме європейську мобільність і конкурентноспроможність спеціаліста.

Проблема професійної мобільності здебільшого виступала предметом соціологічних досліджень (П.Сорокін, С.Кугель, Т.Заславська, Р.Ривкіна, В.Шубіна та ін.), останнім часом економічних наук (Є.Іванченко, Н.Коваліска, С.Макеєв, Е.Мирошниченко, О.Михайлов та ін.).

Обраний напрям дослідження зумовлений недостатністю наукових розвідок із зазначеної проблематики у суто педагогічному аспекті, однобічним розглядом проблеми (переважно в економічному або соціальному плані), відсутністю міждисциплінарного системного підходу до цього комплексного явища.

Робота виконана у відповідності до плану НДР Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Формулювання цілей роботи

Мета дослідження: розкрити сучасні наукові підходи щодо висвітлення професійної мобільності як інтегрованого феномену.

Результати дослідження.

Якою бути Україні у ХХІ столітті багато в чому визначає стан системи освіти, її структурне змістове, якісне наповнення. Освіта як найважливіша сфера життєдіяльності суспільства окреслює шляхи його функціонування й перспективного розвитку. При цьому життя потребує знань, які зумовлюють модернізацію сучасної освіти. Вища освіта набуває все більшої ваги у світі як інформаційна і технологічна база діяльності людей.

Нинішній етап розвитку системи освіти нашої країни, що підписала Болонську конвенцію, характеризується орієнтацією на входження до світового освітнього простору і, як наслідок, на значні зміни у структурі і змісті традиційної національної освіти. Передбачається, що подібні кроки приведуть до підвищення якості освітнього процесу, і зокрема академічної і професійної мобільності студентів і фахівців. Проте дослідження питання показує, що єдиного погляду на цю проблему не існує. У науковій пресі періодично з'являються гарячі дискусії прихильників і противників (учених, педагогів, політиків)

входження України у світовий освітній простір шляхом європеїзації традиційної української освіти. У цьому контексті важко не погодитись з думкою Г. Кас'янова, керівника Центру аналітичних досліджень в освіті Міжнародного фонду „Відродження”, висловлену у статті „Болонізація: поспішай повільно,” що поруч із очевидними досягненнями йдуть не менш очевидні проблеми. Передусім експерти звертають увагу на те, що вже нинішні контури Болонського клубу та Євросоюзу не збігаються. Отже, для студентів із країн поза Євросоюзом один із базових принципів Болонського руху - європейська мобільність – стає вельми проблематичним за нерівності умов участі в цьому процесі (1).

В умовах масштабності й активності політичних чинників у царині академічної євроінтеграції висловлюються різноманітні, інколи діаметрально протилежні погляди на одну проблему – удосконалення системи освіти , по-новому актуалізується питання якісного оновлення змісту вищої професійної освіти шляхом відходження від звичайних моделей трансляції знань і пошуку нових концептуальних ідей реалізації стратегії життєдіяльності у глобальному світі.

Звідси все частіше у педагогічному середовищі виникає запитання: чому і як вчити студентів для того, щоб вони, ставши професійно компетентними фахівцями, були реально потрібні і конкурентноспроможні на ринку праці, а , головне, щоб були готові до професійного росту і професійної мобільності, гнучкості мислення, міжнаціонального діалогу, толерантності і співпраці. Щодо готовності до професійної мобільності, то , незважаючи на те, що лише 10% працюючих за офіційними даними хочуть цього, подає оптимістичну надію в переважній більшості наше нинішнє студентство з його прагматизмом, величезним прагненням до знань як до капіталу, до освоєння 2-3 спеціальностей як до гарантії життєвого успіху.

Проблема професійної мобільності не нова, проте ще донедавна вона була традиційним предметом дослідження виключно соціології.

Для дослідників професійної мобільності вже багато десятиріч залишається класичною фундаментальна праця Пітірима Сорокіна „Соціальна мобільність”, яка була опублікована ще у 1927 році у Нью-Йорку, але, без сумніву, заклала основи оригінального напрямку досліджень з проблем стратифікації й мобільності. Цей твір містить систему основних понять і схему теоретичного аналізу, яка і сьогодні є загально визнаною для дослідників соціальної, у тому числі і професійної мобільності. Слід зауважити, що П.Сорокін визначає мобільність як перехід, переміщення соціального об'єкту (індивідів, груп, цінностей) з однієї позиції в іншу всередині соціального простору.

Автор виділяє два основні типи мобільності: горизонтальна й вертикальна.

Горизонтальна мобільність – це перехід індивіда чи соціального об'єкта від однієї соціальної позиції до іншої, що знаходиться на тому ж рівні (соціальному прошарку), а також територіальне переміщення (зміна місця проживання).

Вертикальна мобільність – це перехід індивіда чи соціального об'єкта від одного соціального прошарку до іншого, зміна соціального статусу (нова позиція у суспільстві). При цьому залежно від напрямку вертикального переміщення розрізняють два види мобільності: *висхідна й спадна* (тобто соціальний підйом або соціальний „спуск”). Загальні закономірності вертикальної мобільності в цілому формулюються П.Сорокіним так:

1. ніколи не існувало суспільства, соціальні прошарки якого були б абсолютно закриті або в яких була б відсутня вертикальна мобільність у трьох її основних аспектах – політичному, економічному і професійному, як внутрішньо професійна або міжпрофесійна циркуляція політичні переміщення і просування „економічними сходами”;
2. ніколи не існувало суспільства, в якому вертикальна соціальна мобільність була б абсолютно вільною, а перехід із одного соціального прошарку в інший здійснювався би без усякого спротиву. Це означає, що усередині організованого (стратифікованого) суспільства функціонує своєрідне „сито”, яке просіює індивідів і дозволяє деяким із них підніматися наверх , залишаючи інших на нижчих щаблях, і навпаки;
3. Вертикальна соціальна мобільність змінюється від суспільства до суспільства й від одного історичного періоду до іншого, тобто має коливальний, хвилеподібний характер (2);

Без сумніву, праця П.Сорокіна геніальне за своєю системністю і багатогранністю джерело, на яке посилаються практично усі сучасні дослідження мобільності. При цьому соціологи зосереджують основну увагу насамперед на переміщеннях індивідів, шансах на кар'єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах професійної мобільності, соціальної адаптації (Іваненко).

Етапні праці в розробці теми соціальних переміщень належать американським авторам: С.Ліпсету і Р.Бендіксу, П.Блау і О.Данкену, Д.Фезерману і Р.Хаузеру, в яких висвітлюються питання, пов'язані з проведенням досліджень, використанням термінології, залученням статистики до обробки емпіричної інформації. Зокрема, на думку П. Блау і О. Данкена, емпіричне дослідження мобільності має бути зосереджене на аналізі умов, що впливають на професійні досягнення та мобільність в межах конкретного суспільства (2 ,14).

У контексті сучасної соціології мобільності загально прийнято розрізняти мобільність *структурну й обмінну(циркулюючу)*, які є похідними від принципово різних чинників. *Структурна* мобільність обумовлена змінами в економічній і соціальній структурі суспільства, викликаними прогресуючим розвитком техніки і технології.

Обмінна ж мобільність детермінована ніби то виключно соціальними факторами: розкриттям можливостей отримання освіти, зростанням обсягу в цьому плані соціальних гарантій і пільг як шансу здійснити мобільність; зміною структурицінностей і мотивацій професійних досягнень (2 , 15-16).

Аналіз публікацій із зазначеної проблематики свідчить, що мобільність у тих чи інших формах досліджують переважно представники суспільних наук, проте, на думку Коваліско Н., суттєвою вадою їх досліджень є односторонній розгляд проблеми – в економічному або в соціальному плані, відсутність міждисциплінарного системного підходу до цього комплексного явища . При цьому існує підхід до професійної мобільності як до форми трудової мобільності, яка , за ствердженням Заславської Т.І., є не стільки економічним чи соціальним, скільки міждисциплінарним поняттям (3 ,3), що виражається в професійному, кваліфікаційному, соціальному, галузевому, територіальному та інших переміщеннях індивідів, є своєрідною формою їх адаптації до нових технологічних і економічних умов функціонування

Професійна мобільність розглядається як зміна трудової позиції або ролі фахівця, обумовлена зміною місця роботи або професії. За такого підходу у понятті „професійна мобільність” розрізняють об’єктивний, суб’єктивний і характерологічний аспекти.

Об’єктивний аспект охоплює науково-технічні та соціально-економічні передумови, а також сам процес зміни професії. Щодо чинників, які стимулюють професійну мобільність, то акценти перенесені з науково-технічних досягнень, що прискорювали процес виникнення нових професій і потребували перекваліфікації робітників за радянських часів на фактори розвитку ринкових відносин, що забезпечують досягнення якісно нового рівня мобільності та професійно-практичної підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Суб’єктивний аспект розкриває процес зміни інтересів працівників та акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви.

З характерологічної точки зору важливою є схильність людини до зміни предметної діяльності, що дає підстави розглядати професійну мобільність як відносно усталену властивість особистості, як підготовленість або схильність до зміни виду професійної діяльності (працемобільність).

Системний розгляд професійної мобільності, за твердженням Н.Коваліско з одного боку, висуває певні вимоги до професійно-кваліфікаційних якостей індивідів, а з іншого – максимально сприяє розвитку особистості через підвищення відповідності між структурою її індивідуальних потреб і соціально-економічною цінністю місця, яке вона посідає . Перша з цих функцій є предметом економічної науки, друга – соціології і соціальної психології. Це зумовлює, за твердженням М.П. Лукашевича і М.В. Туленкова якісно різні підходи до досліджень мобільності:

- як до деперсонізованого соціально-економічного процесу;
- як до засобу соціального просування і професійного розвитку особистості.

У першому випадку маємо справу з власне трудовою мобільністю, а в другому - з так званою трудовою кар’єрою працівників (4 ,129).

Поділяючи думку Л.Н.Лесохіної, Л.І.Рибникова розглядає поняття професійної мобільності з двох позицій:

- 1) з одного боку, це зміна позицій, спричинена зовнішніми умовами, а саме: відсутністю робочих місць, низькою заробітною платою, побутовою непорядкованістю працівників тощо, що зумовлює необхідність їх адаптування до реальних життєвих позицій;
- 2) з іншого, професійну мобільність можна розглядати як внутрішню свободу, самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності (). Саме це , на думку Е.Зеєра, може забезпечити професійній освіті „конвертовану”, соціально-професійну мобільність .

Науковців у галузі психології (В.Ковальова, В.Тихонович, М.Шабонова, Л.Левченко та ін.), перш за все, цікавить психологічна готовність до зміни професії та причини, що дозволяють чи не дозволяють зламати традиційний стереотип професійної поведінки. При цьому професійна мобільність розглядається ними як „здатність і готовність особистості достатньо швидко й успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати нових знань і вмінь, що забезпечують ефективність нової професійної діяльності”(психологічний словник).

За визначенням Л.П. Шевченка професійна мобільність – це психологічна готовність робітника, фахівця до розв’язку широкого кола виробничих завдань, здатність оперативної, швидко перебудуватись в залежності від ситуації, оскільки найбільш ефективною відповіддю людини на невизначеність та проблемність трудової ситуації є гнучкість поведінки, що проявляється в його здатності вчасно змінювати стратегію або засіб дій у відповідності з умовами праці , що змінюються. При цьому показником гнучкості є швидкість зміни стратегій в залежності від зміни ситуації.

За такого підходу цілком вмотивованою є характеристика Н.Г. Мурадяном мобільності як засобу адаптації працівників, що підвищує їх конкурентоздатність обумовленість професійної мобільності рівнем психологічної готовності робітників до діяльності в умовах конкуренції та нестабільності на ринку праці (Ф.Н.Гайсин, Ф.Х.Фаїзов).

Виходячи з цього, найбільш правомірним у контексті психології професійної мобільності є викремлення типів особистості потенційно схильних до мобільної або стабільної поведінки та типів особистості, що по-різному оцінюють порівняльну значущість кар'єрного росту, оскільки всі типи особистості і є тим чинником, що диференціює індивідуальне сприйняття та оцінку тієї чи іншої ситуації (5).

Практика показує, що різні типи особистостей, які знаходяться в однаковій об'єктивній ситуації, реалізують різні моделі трудової поведінки: більш здібні індивіди іноді крокують службовими сходами значно повільніше, ніж менш здібні, але орієнтовані на кар'єру; одні змінюють професію задля кращих умов, інші - протистоять зміні фаху; частина людей під впливом руйнуючої економічної та професійної культури засвоюють нову культуру а інша частина залишається відданою попередній. Тобто особистості по-різному пристосовуються до життєвих обставин, виробляють різні (традиційні та інноваційні) стратегії адаптації до кризи, серед яких: стратегія пристосування настанова на будь-яку постійну роботу та гарантовану зайнятість, стратегія зміни професії, одночасної зайнятості на декількох роботах. При цьому, як слушно зауважує Н.Коваліско, оцінка необхідності та бажання переміщення, як правило, мотивується самою людиною. Залежно від характеру цієї оцінки розрізняють мотиви здійснення акту мобільності і мотиви утримання від неї. Під мотивами мобільності розуміють усвідомлені людиною причини та цілі (внутрішні усвідомлені або не усвідомлені спонуки, що відповідають цим стимулам), які роблять соціальне, і зокрема професійне, переміщення необхідним. Тому в одних і тих же умовах і за наявності рівних можливостей індивіди приймають неоднакові рішення. Це пов'язано з тим, що особистість з її неповторною структурою перебуває між зовнішніми стимулами до переміщення і мотивованими оцінками його доцільності. Безперечно, мотиваційні функції виконують ціннісні орієнтації особистості. При цьому цінностями виступають матеріальні або ідеальні предмети, які здатні задовольнити потреби та інтереси людини, сформувані індивідуальний стиль життя, невід'ємною складовою якого є професійна діяльність, професійне самовизначення особистості.

Поняття „професійна мобільність” охоплює сукупність різноманітних процесів, різні види переміщень, що виконують відносно самостійні функції. Щодо професійної мобільності педагогів вона охоплює різноманітні зміни змісту, характеру та умов праці вчителів, що торкаються змін їх статутних характеристик (внутрішньо професійних, категоріальних) і більш широких (соціальних).

Вона виражається у зміні:

- 1 професії (спеціальності, спеціалізації);
- 2 кваліфікації;
- 3 посади;
- 4 місця роботи;

Суб'єктом мобільності може виступати як окремий педагог, так і педагогічний колектив в цілому.

Дослідження як вітчизняних (Кугель С., Ривкіна Р., Хахуліна Л., та ін.), так і зарубіжних (Веніге Ю., Йожа Е., Т. Орден та ін.) науковців показують, що мобільність у педагогічній сфері має ряд особливостей, що впливають із специфіки професійної діяльності. Перш за все в освіті співвіднесеність стабільності і мобільності кадрів інша, ніж у матеріальному виробництві: забезпечення гнучкості і багатофункціональності професійної освіти відповідно до потреб суспільства збільшує „питому вагу” значення мобільності. По-друге, детермінована об'єктивними чинниками, як і в матеріальному виробництві, мобільність у педагогічній сфері, її спрямованість, інтенсивність більшою мірою залежать від особистісних, суб'єктивних чинників. Суспільство зацікавлене у такому фахівцеві, який уміє думати самостійно і вирішувати різноманітні проблеми, застосовувати знання, одержані у процесі навчання; володіє критичним і творчим мисленням, що сформоване у процесі освіти; вміє здобувати нові знання, здібний до самонавчання, самоосвіти.

Вивчення професійно-педагогічної мобільності, на думку Кугеля С.А., охоплює як її здійснення, так і чинники, передумови, умови, наслідки цього процесу. Наявність об'єктивних (можливість зміни статусу) і суб'єктивних (орієнтація на зміну статусу) передумов дозволяє говорити про реальну і потенційну мобільність. Під потенційною мобільністю, за визначенням Коваліско Н., слід розуміти схильність, бажання, прагнення людини змінити соціальний статус, соціальну позицію. Цей стан триває в часі між прийняттям рішення про мобільність і фактично мобільністю або ж уникненням її. Період потенційної мобільності різний у різних індивідів. Критичний рівень потенційної мобільності призводить до фактичної мобільності. Фактична мобільність – це зміна статусу людини, її перехід в іншу групу під дією об'єктивних і суб'єктивних факторів, умов і стимулів. Проте перетворення потенційної мобільності у реальну залежить від обставин, умов, від того, наскільки орієнтація на зміну статусу буде сприяти або, навпаки, перешкоджати здійсненню цих намірів (3). При цьому суттєве й те, наскільки значущими для особистості є ці орієнтації, яке їх місце у структурі цінностей. Тому оцінювати і прогнозувати фактичну мобільність за потенційною можливо лише умовно.

Для наукових і практичних цілей вирішальне значення має класифікація мобільності. Вихідним поняттям при класифікації процесів мобільності є *вид мобільності*, в основі якого лежить такий критерій, як зміни у змісті та умовах професійної діяльності. Погоджуючись з думкою Кугеля С.А., зазначаємо, що класифікація цих процесів дає можливість упорядкувати різноманітні переміщення з єдиних позицій, подати їх як окремі прояви загального процесу професійно-педагогічної мобільності, визначити який вид

мобільності забезпечує виконання тих чи інших соціальних функцій. Проте цей критерій не єдиний. Додатковими критеріями, на нашу думку, можуть виступати:

- часова ознака, • суб'єкт мобільності, • спрямування мобільності.

Так, за першою ознакою мобільність може бути диференційована на інтрагенераційну (охоплює всі види мобільності протягом життя покоління) та інтергенераційну (міжпоколінну), що може вивчатися як в ретроспективному, так і в проєктивному планах (порівняння фактичного професійного статусу дітей і батьків, оцінка професійних перспектив дітей і т. ін.), за суб'єктом мобільності поділяється на індивідуальну і групову; за спрямуванням можна виділити внутрішню (в межах освітньо-професійної діяльності) і зовнішню (між освітою й іншими сферами діяльності) мобільності і т. ін.

Професійно-педагогічна мобільність здійснюється, як правило, в межах визначеної структури педагогічних кадрів, яка є ніби "полем мобільності" (Кугель С.А.), що являє собою перехід від одного її елемента до іншого. В цьому плані класифікація мобільності відповідає класифікації структур науково-педагогічних кадрів: кваліфікаційній, посадовій, професійній. Кваліфікаційна і посадова мобільність виступають переважно як різновиди вертикальної мобільності, професійна – горизонтальної. Як правило, кваліфікаційно-посадова мобільність має "зростаючий" характер, а індикатором росту є отримання відповідної кваліфікації майбутніми педагогами: бакалавр – спеціаліст – магістр, ступенів і звань науково-педагогічних кадрів: кандидата, доктора наук, доцента, професора тощо.

Відносно самостійним видом професійно-педагогічної мобільності, лише побічно пов'язаним з кваліфікаційно-посадовим зростанням є підвищення престижу професії.

Вищезазначені критерії (часовий аспект, суб'єкт мобільності, спрямування мобільності) є загальними критеріями диференціації професійно-педагогічної мобільності, проте вони не забезпечують всебічне, комплексне, системне визначення і вивчення цього феномена, що потребує, в свою чергу, виокремлення специфічних критеріїв професійної мобільності, зокрема таких, як: зміна професійних ролей, предметно-тематичні зрушення тощо. Так, "рольова мобільність" як аспект професійної мобільності педагога являє собою зміни структури його діяльності, основних функцій. Перш за все це пов'язане з переходом, наприклад, від педагогічної до науково-методичної, науково-дослідної, управлінської діяльності (або навпаки) тощо.

Специфіка педагогічної діяльності вимагає частішої зміни видів роботи лише для певного, відносно вузького кола спеціальностей (наприклад, учитель початкових класів); вона включає в себе періодичне повернення до одних і тих же робіт. Цей вид мобільності умовно названий науковцями "маятниковий".

Інший характер носить мобільність, що змінює основну структуру діяльності і, по суті, є перекваліфікацією. У цьому випадку мобільність має ніби лінійний характер. "Маятникова мобільність" може виступати і як етап повної перекваліфікації. Слід зауважити, що "маятникова мобільність" і перекваліфікація як відносно самостійні види мобільності взаємопов'язані перш за все як сторони цілісного процесу спеціалізації. В окремих випадках вони можуть переходити одна в одну. Так, на практиці у структурі діяльності педагога "неосновна" спеціальність (або спеціалізація) може стати основною, а перекваліфікація обумовлює радикальні зрушення в спектрі його професійної діяльності.

Теоретичне узагальнення сучасних тенденцій щодо формування мобільності майбутнього педагога дозволяє нам констатувати, що саме вона є тим соціальним механізмом, що ліквідує або пом'якшує диспропорції між визначеною соціально-педагогічною проблемою і наявною структурою кадрів, і водночас спрямований на підвищення ефективності професійної діяльності. В цьому, на нашу думку, суть функціонального спрямування професійної мобільності. У загальному вигляді ці функції можуть бути розподілені на:

8 пізнавальні, 9 професійно-організаційні, 10 особистісні.

Пізнавальна функція професійної мобільності реалізується як стимулятор креативності педагога і спосіб міждисциплінарної комунікації

Професійно-організаційна проявляється у встановленні співвіднесеності між суспільно необхідною і фактично професійною структурами педагогічних кадрів і, перш за все, в забезпеченні інноваційної діяльності.

Особистісна функція відіграє важливу роль у динаміці професійних інтересів педагога, розширенні професійного профілю, забезпеченні зайнятості, формуванні у майбутнього фахівця "екстрафункціональних" знань, умінь і навичок, властивостей, якостей і здібностей, що слугуватимуть підґрунтям реалізації його професійної мобільності, конкурентоспроможності соціальної захищеності.

Висновки.

Функціональний підхід до формування професійної мобільності як інтегрального утворення зумовлює необхідність комплексно-системного вивчення змістової сутності цього феномена.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку розкриття педагогічної сутності поняття « професійна мобільність особистості ».

Література

1. Касьянов Г. "Болонізація": поспішай повільно. <http://www.Dt.ua/3000/3300/46520/>
2. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество.- М.,1992.-544с.
3. Коваліско Н.В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці: Дис...канд.. соціол. наук 22.00.07.- Львів, 1999.-184с.

4. Кугель С.А. Профессиональная мобильность в науке - М., 1983. - 256 с.
5. Иванченко Є.А. Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник - Одеса, 2004. - 120 с.

Надійшла до редакції 13.12.2007р.